

Universiteit Gent
Specifieke Lerarenopleiding Politieke en Sociale Wetenschappen
Academiejaar 2012- 2013

Onderzoeksopdracht

GO! : Humane wetenschappen
Leerplan Cultuurwetenschappen 2de graad

Expressie

20. De leerlingen kunnen de gelaagdheid in een kunstwerk ontdekken

Lerarenhandleiding

Inhoudsopgave

0. Doelstellingen van deze lerarenhandleiding	3
0.1 De leerplandoelstelling	3
0.2 Lesdoelstellingen	4
0.3 Vakoverschrijdende eindtermen	5
1. Inleiding	7
2. De nabootsingstheorie: naar de oude wijsgeren	9
Plato	9
2.1 De theorie van de ideale vormen	9
2.2 De kunstenaar imiteert een imitatie	9
2.3 Schoonheid?	12
2.4 Kritiek op Plato	13
2.5 Samenvatting en zelftoets	16
3. De expressietheorie: het gevoel primeert	19
Tolstoi	19
3.1 Eerste criterium	19
3.2 Tweede criterium	20
3.3 Derde criterium	20
3.4 Kritiek op Tolstoi	21
Verder dan Tolstoi, kunst als zelfexpressie: de Croce-Collingwoodtheorie	23
3.5 Kunst zit in de geest van de kunstenaar	23
3.6 Kunst is emoties begrijpen	23
3.7 De inhoud primeert	24
3.8 Samenvatting en zelftoets	27
4. Naar een gulden middenweg	29
4.1 Vorm of expressie?	29
4.2 Friedrich Nietzsche	30
4.3 Susanne Langer	31
4.4 Samenvatting en zelftoets	34
5. Afsluitende opdracht	37
6. Bibliografie	42

o. Doelstellingen van deze lerarenhandleiding

o.1 De leerplandoelstelling

In deze bundel spitsen we ons toe op het leerplan van het GO! voor de tweede graad, het vak cultuurwetenschappen. Specifiek spitsen we ons toe op leerplandoelstelling 20: de leerlingen kunnen de gelaagdheid in een kunstwerk ontdekken.

De leerplandoelstelling is onderverdeeld in drie lesinhouden:

20 Lagen van een kunstwerk

20.1 Mimesis: welke werkelijkheid geeft de kunstenaar weer?

20.2 Expressie: hoe drukt de kunstenaar de werkelijkheid uit?

20.3 Transformatie: hoe wil hij die werkelijkheid veranderen?

We trachten in deze bundel een theoretisch raamwerk aan te bieden om deze verschillende begrippen op een aantrekkelijke instructieve manier aan te bieden. De structuur van de leerinhouden is grotendeels terug te vinden in dit werk. Zo proberen we telkens een aantal begrippen te staven aan de hand van kunstfilosofische theorieën. Onze keuze om de leerstof dicht bij een filosofische invalshoek te houden is niet willekeurig.

Ten eerste kan deze benadering worden gezien als een kennismaking met enkele grote denkers en filosofie in het algemeen. Dit kan als een voorbereiding worden gezien binnen een ruimer menswetenschappelijk onderzoek, dat zich naar de derde graad toe breder ontspint.

Vervolgens merken we op dat door een eerder theoretische invalshoek te hanteren in een redelijk vroeg stadium in het secundair onderwijs, de beoogde voorbereiding op het academisch karakter van het hoger onderwijs een mogelijk bredere basis krijgt.

Tenslotte wijzen we ook op de mogelijkheid voor de leerkracht om te spelen met deze theorieën. Het is immers gemakkelijker om op een bepaalde denkwijze een naam te plakken. Dit vergemakkelijkt het kritisch kijken naar deze inzichten en biedt tevens perspectieven om verschillen in een maatschappelijk historisch perspectief te zetten.

De structuur van deze handleiding, die gebaseerd is op de bijhorende leerlingenbundel, wordt verder in de inleiding toegelicht. We wijzen er echter op dat we strikt genomen niet alle concepten uit de leerinhouden hebben overgenomen. Punt 20.3, de transformatie van een kunstwerk, is in deze uiteenzetting onderbelicht gelaten. Ook hier is deze keuze niet arbitrair. In onze analyse van de academische literatuur over esthetiek en kunstfilosofie merkten we op dat het concept transformatie veelal verwerkt wordt in andere theorieën. Zowel in Plato's mimesistheorie als in Tolstoi's expressietheorie vinden we sporen van het begrip transformatie terug. Eén van de auteurs merkt op dat kunst per definitie een transformatie van 'iets' inhoudt (De Bakker, 2007, in *Het geheim kunst*). We probeerden dan ook zo goed mogelijk het concept transformatie in te passen in de uiteengezette theorieën, zonder het apart te behandelen.

0.2 Lesdoelstellingen

Per hoofdstuk kunnen we ook enkele lesdoelstellingen formuleren.

Deel 1: De nabootsingstheorie

- ✓ De leerlingen weten wie Plato is en kunnen Plato situeren in tijd en ruimte;
- ✓ De leerlingen kunnen de theorie van de ideale vormen plaatsen binnen een kunstfilosofische kijk;
- ✓ De leerlingen begrijpen wat Plato bedoelt onder de nabootsingstheorie;
- ✓ De leerlingen kunnen het begrip mimesis uitleggen;
- ✓ De leerlingen kunnen de ideeën van Plato kritisch bekijken en in eens historisch kader plaatsen;
- ✓ De leerlingen kunnen een kunststroming linken aan de ideeën van de nabootsingstheorie;
- ✓ De leerlingen kunnen hedendaagse kunstwerken linken aan de ideeën van de nabootsingstheorie.

Deel 2: De expressietheorie

- ✓ De leerlingen weten wie Tolstoi is en kunnen Tolstoi situeren in tijd en ruimte;

- ✓ De leerlingen kunnen de expressietheorie plaatsen binnen een kunstfilosofische kijk;
- ✓ De leerlingen zien het verschil in tussen kunst en wetenschap
- ✓ De leerlingen kunnen de ideeën van Tolstoi kritisch analyseren en in een historisch kader plaatsen;
- ✓ De leerlingen kunnen een kunststroming linken aan de ideeën van de expressietheorie;
- ✓ De leerlingen begrijpen het concept van zelfreflectie;
- ✓ De leerlingen kunnen de link leggen tussen verschillende kunstfilosofische theorieën.

Deel 3: De gulden middenweg

- ✓ De leerlingen begrijpen dat er meer nodig is dan de twee theorieën om kunst te 'begrijpen';
- ✓ De leerlingen hebben inzicht in concepten die Nietzsche aanreikt: het apollinische en het dionysische;
- ✓ De leerlingen begrijpen hoe Langer een aanvulling probeerde te maken op het werk van Nietzsche;
- ✓ De leerlingen kunnen inzien hoe symboliek in een kunstwerk kan vervat worden;
- ✓ De leerlingen begrijpen waarom kunst een taal spreekt;
- ✓ De leerlingen kunnen voorbeelden geven van een symbool in een kunstwerk.

In de afsluitende opdracht komen enkele van deze lesdoelstellingen terug.

0.3 Vakoverschrijdende eindtermen

In de leerlingenbundel wordt er ook aan onderstaande VOETen gewerkt.

Gemeenschappelijke stam

Empathie

5. Houden rekening met de situatie, opvattingen en emoties van anderen

Esthetische bekwaamheid

6. Kunnen schoonheid ervaren

Kritisch denken

11. Kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen aan de hand van relevante criteria

13. Kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken

Open en constructieve houding

17. Toetsen de eigen mening over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten

Zelfbeeld

22. Ontwikkelen een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen

Zorgvuldigheid

25. Stellen kwaliteitseisen aan hun eigen werk en aan dat van anderen

Contexten

Context 3: sociorelationele ontwikkeling

10. Leerlingen beargumenteren, in dialoog met anderen, de dynamiek in hun voorkeur voor bepaalde cultuur- en kunstuitingen

Context 4: omgeving en duurzame ontwikkeling

5. Leerlingen tonen interesse en uiten hun appreciatie voor de natuur, het landschap en het cultureel erfgoed

Context 7: socioculturele samenleving

1. Leerlingen beschrijven de dynamiek in leef- en omgangsgewoonten, opinies, waarden en normen in eigen en andere sociale en culturele groepen

2. Leerlingen gaan constructief om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen

6. Leerlingen gaan actief om met de cultuur en kunst die hen omringen

7. Leerlingen illustreren de wederzijdse beïnvloeding van kunst, cultuur en techniek, politiek, economie, wetenschappen en levensbeschouwing

1. Inleiding

Beste leerkracht,

In deze handleiding, die gebaseerd is op de leerlingenbundel, behandelen we een brok theorie over de gelaagdheid van kunst. We reiken een aantal theorieën aan van grote denkers doorheen de tijd. De verschillende theorieën bieden ons een inzicht dat ons kan helpen om kunst te helpen begrijpen.

De leerstof is op het eerste zicht erg theoretisch. Daarom zijn de vele voorbeelden erg belangrijk om te betrekken bij het lesgebeuren. Af en toe wordt hoort er ook een opdracht bij. Deze opdracht vertrekt vaak vanuit een instructieve aanpak. We raden dan ook aan om deze opdrachten goed te lezen en te bekijken zodat de leerlingen optimaal worden voorbereid.

Voor deze lerarenhandleiding zijn er ‘Teacher Notes’ opgenomen doorheen de bundel. Voor extra uitleg bij voorbeelden of suggesties voor verdere uitwerking zijn de rode Teacher Notes opgenomen in de handleiding.

TEACHER NOTE

Voor extra uitleg bij opdrachten en suggesties om deze opdrachten tot een goed einde te brengen zijn de groene Teacher Notes opgenomen in de handleiding.

TEACHER NOTE

Om de leerlingen een structuur te brengen in de bundel, hebben de Homo Turisticus ingeschakeld. De aanwezigheid Homo Turisticus wijst erop dat er op een specifieke manier aandacht moet worden besteed aan een bepaald stuk. Hieronder leggen de verschillende tussenkomsten van de Homo Turisticus uit.

Wiedaddeuh

Wiedaddeuh?

De Homo Turisticus wijst er hier op dat er meer uitleg volgt over een belangrijk persoon waarover we iets willen zeggen. Het is belangrijk om te weten wie die persoon is en wanneer hij leefde. Dat is nodig om de context waarin die persoon leefde en dacht beter te begrijpen.

Wadaddeuh**Wadaddeuh?**

De Homo Turisticus wijst erop dat er hier een stuk uitleg volgt over wat die persoon net bedacht heeft. Eigenlijk staat hier de essentie van de theorie.

Veurbeeldse**Veurbeeldse**

Om de leerstof beter te begrijpen, heeft de Homo Turisticus enkele gevatte voorbeelden verzameld. Lees de voorbeelden aandachtig!

Opdrachtseu**Opdrachtseu**

De Homo Turisticus heeft een opdracht voor jou! Lees de opdracht aandachtig. Soms moet je in groep werken. Voor meer informatie kan je terecht bij de leerkracht.

Keerkeweer**Keerkeweer**

Soms kan het allemaal een beetje veel zijn. Daarom heeft de Homo Turisticus nog eens alle belangrijke informatie verzameld in een paar slagzinnen. Uiteraard zijn de verschillende hoofdstukken het belangrijkste, maar deze zinnen kunnen je helpen om de bomen door het bos te zien.

Checktkeer af**Checktkeer af**

Heb je alles wel onder de knie? Ben je voorbereid als er een overhoring komt? Wil je nog eens kijken of je alles wel goed begrijpt? De Homo Turisticus heeft de oplossing! Met de zelftoets kan je kijken of je alles wel goed begrijpt. Het is een soort mini-toets over wat je hebt gezien. Voor de oplossingen kan je bij je leerkracht terecht.

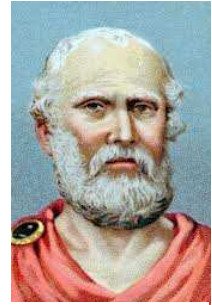
2. De nabootsingstheorie: naar de oude wijsgeren

Plato

Wiedaddeuh

De eerste theorie die we hier bespreken is die van Plato (427 v.c. -347 v.c.). Plato was een Griekse wijsgeer, één van de eerste filosofen. De theorie is dan ook zeer oud, maar heeft tot op de dag van vandaag nog steeds zijn waarde. Om Plato's theorie van de kunst te begrijpen, is het belangrijk dat we Plato's visie op de werkelijkheid bespreken. Zijn theorie noemen we de nabootsingstheorie vanuit de filosofische invalshoek van 'de realiteit'. Iets nabootsen wil zeggen dat er 'iets' moet zijn om na te bootsen. Dat 'iets' noemen we 'referentie'.

Plato

2.1 De theorie van de ideale vormen

Wadaddeuh

De wereld volgens Plato, is in constante beweging. Daarom nemen we hetzelfde ding nooit op dezelfde wijze waar. Toch proberen wij in die voorwerpen hetzelfde te zien, te kijken wat ze gelijk maakt. We zoeken dus steeds naar de eigenschappen die we terugvinden in elk voorwerp apart. Zo kunnen we ons ook een idee vormen van perfectie van een voorwerp: als we weten wat we waarnemen, wat we zien, dan weten we ook wat we niet zien. We kunnen de perfecties, perfecte vormen niet zien, maar we kunnen ze ons wel voorstellen. Maar hoe komt het dat we de perfecte vormen niet kunnen waarnemen, maar ze ons wel kunnen voorstellen? Plato vindt hier de verklaring als zou er een soort ideale wereld zijn, die alleen maar ideale vormen bevat. Dat wat we zien of waarnemen zijn 'verschijningen' of 'afspiegelingen'. Deze denkwijze is de theorie van de ideale vormen en ze is de basis voor de nabootsingstheorie.

2.2 De kunstenaar imiteert een imitatie

Hoe vertalen we Plato's theorie van de ideale vormen nu naar kunst?

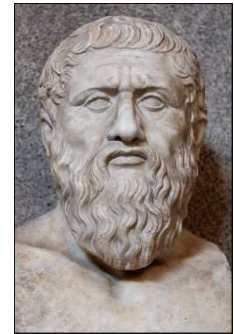
Volgens Plato moet je een verschil maken tussen een ambachtsman en een kunstenaar. Een ambachtsman probeert zich een mentaal beeld te vormen van een ideale vorm en dat is het model voor zijn product.

De kunstenaar echter, die heeft geen mentaal beeld van een ideale vorm, want hij heeft niet voldoende kennis over het product. Daarom maakt hij enkel een kopie van een kopie: hij kopieert wat hij ziet (waarneembaar) dat weer afgeleid is van een kopie van een ideale vorm (wat de ambachtsman doet). Voor Plato is kunst dan ook enkel en alleen maar een imitatie.

Veurbeeldse

Een beeldhouwer maakt een borstbeeld van Plato. Plato zou zeggen dat dit enkel een beeld is van zichzelf. Het beeld van Plato is dus van een volledig andere orde dan de mens Plato. Ondanks gelijkenissen (uiterlijk), heeft het beeld volledig andere eigenschappen (innerlijk). Het is dus amper een imitatie van iets dan onwerkelijk is (want de manier waarop wij Plato waarnemen gebeurt door onze zintuigen, die ons alleen maar misleiden).

TEACHER NOTE

Een voorbeeld zoals deze zijn heel belangrijk in deze uiteenzetting. Ze stellen de leerlingen in staat om de complexe stof beter te begrijpen. Wij raden dan ook aan om tijdens een les of een uiteenzetting over deze leerstof zoveel mogelijk gebruik te maken van verschillende soorten instructiestrategieën. Bij prenten zoals voorgaande, is het interessant om deze te verwerken in een Powerpoint-presentatie of een Prezi (bezoek www.prezi.com voor meer informatie rond deze aantrekkelijke presentatiemethode).

Opdrachtseu

OPDRACHT

Verzin zelf een voorbeeld waar je de nabootsingstheorie kan toepassen in een kunstwerk. Vertrek hiervoor bij dingen rondom je heen: het klaslokaal. Hoe kunnen voorwerpen uit het klaslokaal tot een kunstwerk worden gevormd volgens de nabootsingstheorie? Werk hiervoor in groepjes van 4. Elk van jullie kiest een voorwerp uit. Vervolgens kiezen jullie het beste voorwerp eruit. Dat bespreken jullie in groep. Iedereen heeft zijn inbreng, maar elk van jullie krijgt een speciale rol aangewezen door de leerkracht.